

Yksinäinen vaellus halki Fennoskandian esihistorian

Mikko K. Heikkilä: *Bidrag till Fennoskandiens språkliga förhistoria i tid och rum. Helsingfors universitet 2014. 349 s. ISBN 978-951-51-0065-8.*

Mikko K. Heikkilän väitöskirjan aiheena on Fennoskandian kielellinen esihistoria. Tekijä korostaa työnsä olevan poikkitieteellinen: germanistiikan, nordistiikan ja fennougriistiikan lisäksi hän on turvautunut historiatieteisiin ja arkeologiaan. Tavoitteekseen hän on asettanut germaanisten kielten, itämerensuomen ja saamen kielten esimuodoissa tapahtuneiden äänne- ja muutosmuutosten tapahtumajärjestyksen ja absoluuttisen kronologian selvittämisen. Lisäksi hän tutkii paikannimiä, joiden hän arvelee tuovan lisävaloa Pohjois-Euroopan asutushistoriaan ja etniseen kehitykseen.

Heikkilällä on nordistitausta, ja hän on aloittanut jatko-opintonsa pohjoismaisten kielten doktorandina Gunilla Harling-Kranckin ohjauksessa Tampereen yliopistossa. Sittemmin suorituspaikaksi on vaihtunut Helsingin yliopisto ja ohjaajaksi indoeuropeisti Petri Kallio. Loppusuoralla pääohjaajaksi on tullut yleisen kielitieteen professori Matti Miestamo.

Väitöskirja on syntynyt nopeasti, noin viidessä vuodessa. Esipuheessa tekijä kertoo valmistuneensa maisteriksi keväällä 2009 ja saaneensa tutkimusideansa saavuttuaan kesänviettoon Rovaniemelle. Hän lainasi kirjastosta pohjoissaamen sanakirjan, jota selatesaan hän innostui tutkimaan saamen germaanisia lainoja. Harrastus laajeni kantasuomeen ja kantasuomeen, ja äkkiä tekijä huomasi

omien sanojensa mukaan olevansa, paitsi nordisti, myös fennougriisti, germanisti ja historiantutkija: ”Så kan det gå.” Lähdeaineistossa on lisäksi folkloristiikkaa ja uskontotiedettä, sillä Heikkilää kiinnostaa myös kansanperinteen nimistö.

Tässä vaiheessa kriittinen lukija kysyy, voiko kukaan näin lyhyessä ajassa hankkia niin monen eri tieteenalan perustiedot ja perehtyä siihen laajaan tutkimuskirjallisuuteen, jota väitöskirjan kannalta relevantteiksi määritellyillä tieteenaloilla on ehditty tuottaa. Vastaus kuuluu, että ei voi eikä ole yritänytkään. Heikkilä kertoo esipuheessaan, että hän on tarkoituksellisesti pyrkinyt välttämään toisten tutkijoiden vaikutusta oman palapelinsä rakentamiseen. Tutkimuseettisiä periaatteita uhmaten hän on siis halunnut tehdä oman työnsä ottamatta huomioon aiempien tutkimusten tuloksia. Sen sijaan hän on poiminut muiden tutkimuksista sellaisia aineksia ja yksityiskohtia, jotka sopivat hänen omiin tarkoituksiinsa.

Sivumäärältään väitöskirja on ihannemittainen. Tekstiä on johdannon alusta lähdeluettelon alkuun 255 sivua. Esitystavan kaoottisuus ja yksityiskohtien runsaus saa sen kuitenkin tuntumaan toivottoman laajalta. Teoksen rakenne ei noudata kurinalaisen monografiatutkimuksen kaavaa, johon kuuluisivat aiemman tutkimuksen kriittinen esittely, teoreettisen kehityksen ja valittujen metodien käsittely, aineiston rajaus ja kuvaus, aineiston systemaattinen analyysi, päätelmien teko ja tulosten pohdinta. Heikkilän työ on monografian ja artikkeliväitöskirjan välimuoto. Johdannon jälkeen tulee noin 60 sivua pitkä luku, jossa esitetään kantagermaanisten, esisaamelaiden ja keskikantasuomalaisen äänne- ja muutosmuutosten kronologia. Sitä seuraa runsaan 20 sivun mittainen luku, jossa esitetään vastaava kronologia kantaskandi-

naavin, myöhäiskantasuomen ja myöhäiskantasuomen äänne- ja muutosmuutosten osalta. Etenemistapa tuo mieleen kalliokiipeilyn. Ote täytyy hakea milloin mistäkin yksityiskohdasta, joka reitillä sattuu käden ulottuville.

Neljännän luvun teema on Suomen saamelainen esihistoria. Asiaa tarkastellaan etnoryymien, lainasanojen ja paikannimistön avulla. Viides luku käsittelee Suomen vanhimmaksi oletettua paikannimi-kerrostumaa erillisten paikannimietyymologioiden kautta. Kuudes luku on kolmen sivun mittainen yhteenveto, jossa päätelmät ulotetaan kaunopuheisuutta tavoittelevaan tyyliin nykyajan kieli- ja koulutuspolitiikkaan asti.

Jos väitöskirjan lukijasta tuntuu siltä, ettei hän ymmärrä Heikkilän ajatuskulkuja, syytä ei tarvitse etsiä omasta käsityskyvystä. Heikkilä ei tarjoa työssään sellaista perustietoa, jonka pohjalta ymmärtäminen olisi mahdollista. Esimerkiksi äänne- ja muutosmuutosten käsittelyssä hän hyökkää suoraan yksityiskohtiin, mutta hän ei esittele käsittelyn pohjaksi kantakielten äännejärjestelmiä, rekonstruoituja kantakielitasoja tai yhteenvetoja ennestään tunnetuista äänne- ja muutosmuutoksista ja äännesubstituutioista. Hän viittaa kyllä lähteisiin, joissa tällaisia on esitetty, mutta ilmeisesti edellyttää, että väitöskirjan lukija itse perehtyisi kaikkeen mainittuun lähdekirjallisuuteen voidakseen ymmärtää kontekstistaan irrotettuja yksityiskohtia. Työ aukenee, jos aukenee, vain sisäpiirille.

Lähdeluettelo sisältää monenlaista ainesta GT-tiekartasta Adam Bremeniläisen kronikoihin. Silti siitä puuttuu aivan keskeisiä lähteitä. Esimerkiksi Jorma Koivulehdon klassikkoartikkeli ”Seit wann leben die Ostseefinnen im Ostseeraum” (1983) ei ole käytetty eikä ilmeisesti *Suomen kielen etymologista sanakirjaakaan* (SKES), jota uudempi *Suomen sanojen alkupeirä* (SSA) ei täysin korvaa harvina-

semman sanaston osalta. Puuttuvia klassikoita ovat myös Matti Huurteen *9 000 vuotta Suomen esihistoriaa* (1979), Uno Harvan *Suomalaisten muinaisusko* (1948) ja Erkki Itkosen *Kieli ja sen tutkimus* (1966). Hyödyllinen lähde olisi ollut myös Riho Grünthalin *Livvistä liiviin: Itämerensuomalaiset etnonyymit* (1997).

Keskeiset termit, käsitteet ja merkintätavat Heikkilä on käsitellyt yhden sivun mittaisessa alaluvussa (1.3.) sen kummemmin problematisoimatta. Äänne- ja muutos tarkoittaa äänteen muuttamista toiseksi äänneeksi. Lainasana on sana, joka on otettu yhdestä kielestä toiseen kieleen. Paikannimi on paikan nimi. Vertailun vuoksi todettakoon, että Raimo Anttilan tunnetussa perusoppikirjassa *Historical and Comparative Linguistics* on äänne- ja muutos käsitelty 30 sivun verran. Erkki Itkosen yleistajuinen *Kieli ja sen tutkimus* on omistanut äänne- ja muutosille lähes 60 sivua. Äänne- ja muutosten luonteesta ovat kiistelleet esimerkiksi Terho Itkonen ja Kalevi Wiik *Virittäjässä* 1970-luvun alussa.

Heikkilä itse summaa väitöskirjansa tulokset alkutiivistelmässä: Kantasuomi, kantagermaani ja kantaskandinaavi ajoittuvat rautakauden eri vaiheisiin. Suomen ja saamen yhteistä esimuotoa on puhuttu Suomen alueella pronssikaudelta alkaen, mutta ei aiemmin. Kantasaamea on puhuttu koko nykyisen Suomen alueella Lappia lukuun ottamatta. Itämeren alueella on puhuttu hyvin vanhakantaista indoeurooppalaista kieltä ja sittemmin kadonnutta muinaiskieltä. Skandinaviasta on pronssikaudelta alkaen tullut (kanta)germaanisista vaikutusaloja, jotka näkyvät eri-ikäisinä lainasanoina. Pientä ristiriitaa on siinä, että juuri edellä kantagermaani on ajoitettu rautakauteen.

Alan tutkimusperinnettä tunteva näkee, ettei tässä ole mitään

uutta. Kaikki on sanottu jo aiemmin pitkän tutkimushistorian aikana. Heikkilän oma ohjaaja Petri Kallio on käsitellyt kantakielten kronologiaa monissa perusteellisissa artikkeleissaan. Itämeren alueen tuntemattomista muinaiskielistä on kirjoittanut esimerkiksi Paul Ariste teoksessaan *Keelekontaktid* vuonna 1981. Yleiskatsaus paikannimistöön, joka todistaa saamelaisasutuksen aikoinaan ulottuneen Etelä-Suomeen asti, löytyy esimerkiksi Mikko Korhosen teoksesta *Johdatus lapin kielen historiaan* (1981), ja sen jälkeen saamelaisperäistä paikannimiaineistoa ovat kartuttaneet esimerkiksi Alpo Räisänen ja Ante Aikio etymologisen nimistöntutkimuksen yleisesti hyväksytyjä metodeja noudattaen. Pronssikauden skandinaaviset vaikutukset ovat tuttuja sekä arkeologian että lainasanatutkimuksen piirissä, kuten käy ilmi esimerkiksi Matti Huurteen edellä mainitusta klassikosta ja Tette Hofstran väitöskirjasta *Ostseefinnisch und Germanisch* (1985), jossa uudelleen tutkimuksen osalta summataan erityisesti Jorma Koivulehdon siihenastisia tuloksia.

Heikkilä itse pitää ratkaisevana uutuutena sitä, että hän pyrkii ilmoittamaan eri äänne- ja muutosten tapahtuma-ajat mahdollisimman tarkasti vuosilukuina toisin kuin ohjaajansa Petri Kallio, joka on esittänyt muutosten suhteellisen kronologian, siis muutosten järjestyksen suhteessa toisiinsa ottamatta täsmällistä kantaa tapahtuma-aikaan. Kallio on menetellyt niin kuin kielihistoriassa yleensäkin menetellään. Miksi näin? Edes historiallisen ajan osalta ei ole mahdollista ilmoittaa tarkasti, milloin jokin tietty äänne- ja muutos on tapahtunut tai koska se on tapahtunut ensimmäistä kertaa. Joka ei usko, voi kokeeksi yrittää kertoa, minä vuonna suomen kielessä t:n heikkona astevaihteluparina aiemmin esiintynyt soinnillinen dentaalispirantti muuttui soinnilliseksi

klusiiliksi (esimerkiksi *sota* : *soðan* > *sota* : *sodan*). Äännettä on vanhastaan merkitty *d*-kirjaimella, mutta kirjallisten lähteiden perusteella on mahdotonta tietää varmasti, miten se minäkin aikana on äännetty. Se on selvä, että sitä on samanakin aikana äännetty eri tavoin, koska asiasta on todistettavasti kiistelty vielä 1800-luvulla. Esihistorialliselta ajalta ei ole käytettävissä edes kirjallista evidenssiä, vaan tutkija joutuu operoimaan rekonstruktioilla.

Miten tiedeyhteisön pitäisi suhtautua Heikkilän väitöskirjaan? Yksi mieleen tuleva vastaus on se sama, jota Heikkilä itse soveltaa aiempaan tutkimukseen: sen voi tarkoituksellisesti jättää huomiotta. Subjektiviivinen aika on rajallinen resurssi, ja itse kukin joutuu kohdallaan miettimään, miten se on järkevintä käyttää.

FT, PROFESSORI KAISA HÄKKINEN
TURUN YLIOPISTO